

լով՝ կոտորուած ընկոյզի միջուկը կ'ուտէ : Ագռաւին միւսը չ'ուտուիր նաեւ կիւրինի մէջ :

Կայ նաեւ կաչաղակը, երկար պոչով, սեւ ու ճերմակ գոյնով դեղեցիկ թռչուն մը, որ եթէ բռնուի եւ ընտելանայ՝ խօսիլ սորվելու ընդունակ է :

Քանի մը տեսակ ծիծեռնակներ կան, որոնցմէ տմանք ամբողջ օրը՝ կարծես առանց դադար առնելու կը թռչին եւ իրենց ճոռոզումներով օդը կ'աղմկեն : Առհասարակ ասոնք իրենց բոյները տուներու քիւերուն տակը եւ կամ բարձր ապառաժներու խոռոչին մէջ կը շինեն : Իսկ միւս տեսակը՝ երկուքի բաժնուած բարակ պոչով, ջուրերու եզերքը կը դեղերի եւ իր բոյնը կաւէ կը շինէ :

Ճնճղուկը յաւիտենական դրացին է մարդկութեան, ուր որ հացահատիկ կայ՝ անոնք խմբովին անոր շուրջը կը խմբուին : Արտուտիկ, սարեակ, սոխակ, լորամարզ, արտերու եւ թուփերու մէջ իրենց բոյները կը շինեն ընդհանրապէս :

Կիւրինի ամենէն հետաքրքիր եւ խորհրդաւոր թռչունը Սահակն է : Խորհրդաւոր է, որովհետեւ որեւէ մէկը չէ կարողացած դայն տեսնել : Հազիւ գարնան ծառերը կը ծաղկին եւ օդը կը տաքնայ, արեւը մար մտնելէն եւ մութը կոխելէն անմիջապէս յետոյ, ան իր թաքստոցէն դուրս կու դայ եւ կը լսուի իր ողորջ ձայնը՝ սահահ, սահահ, սահահ եւ հինգ վեց վայրկեան դադարէ մը ետք՝ նոյն միանուադ յանկերդը կը կրկնուի : Շուղուլի ծովուն շեպէն սկսեալ մինչեւ Ձախ ձոր, կանոնաւոր երթեւեկութեամբ շրջան կ'ընէ մինչեւ արշալոյս, առանց դադարի, կարծես սահակի մը փնտռութիւն ելած ըլլայ : Լուսնալուն, ձայնը կը դադրի : Ո՞ւր կ'երթայ, ո՞ւր կը պահուի, ինչ մեծութիւն եւ ի՞նչ գոյն ունի՝ անհնար եղած է պարզել : Յայտնի է սակայն որ զաղթող թռչուն է, որովհետեւ ձմեռը իր ձայնը բնաւ չլսուիր :

Գարեգին Ֆախիկոպոս Սրուանցտեանց այդ թռչունի մասին կը խօսի իր հատորներէն մէկուն մէջ, եւ քաղաքէ մը առնուած ականգալէպ մըն ալ ունի :

Զ.— ԲԱՐԵՍԻՐԱԿԱՆ, ԿՐԹԱԿԱՆ, ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. Վախանեան ընկերութիւն, հիմնուած 1863-ին.

Կիւրինի այս հնագոյն ընկերութիւնը հիմնած են հալէպաբնակ կիւրինցի պանդուխտ վաճառականներ, 1863-ին, նպատակ ունենալով նպաստել Կիւրինի աղքատներուն ու ազգային վարժարաններուն : Ահա եօթը հիմնադիր անդամներուն անունները. Մարտիրոս Կ. Արապեան, Մ. Սարգիս Զիլինկերեան, Սենեքերիմ Թահմազեան, Մ. Մարզար Գոչունեան, Մարկոս Մակարեան, Մ. Յարութիւն Մարանեան, Պօղոս Արապեան, որոնցմէ իւրաքանչիւրը 50-ական ոսկի նուիրելով՝ ընկերութեան հիմնադիր հանդիսացած են, պայմանաւ որ ընկերութիւնը իրենց ձեռքով շահագործէ գոյացած դրամադրուիսը, սր քիչ ատենուան մէջ 500 ոսկիի բարձրացած է, ունենալով նաեւ ոչ հիմնադիր անդամներ :

Ընկերութեան եօթը հիմնադիր անդամները որոշած են որ իրենց կենդանութեան անձամբ վարեն ընկերութիւնը, իսկ իրենց մահէն վերջ՝ իրենց արու ժառանգորդները՝ յաջորդաբար եւ տարուէ տարի գոյացած շահը՝ քա-

ղաքին աղքատներուն եւ վարժարաններուն յատկացնեն : Վերոյիշեալ եօթը անդամներէն Յարութիւն Մարանեան եւ Մարտիրոս Արապեան վառահեղ մեծ վաճառականներ ըլլալով՝ ընկերութեան գանձապահներ ընտրուած են եւ իրենց յանձնուած է ընկերութեան ամբողջ գրամագլուխն ու գործառնութիւնը : Ընկերութիւնը մինչեւ 1873 շարունակուած է այս սկզբնական պայմաններու տակ : Կ'երեւայ սակայն որ սկսած է թուրնալ կամ նոր պայմաններ փոփոխութեան մը հարկը զգացուցած են : 1873-ին կը վերակազմուի : Թղթակից մը կը գրէ թէ ընկերութեան անձերը « իրենց մէջ նոր ընկերութիւն մը կազմելով՝ դպրոցի համար հանգանակութիւն եւս բացեր են եւ մէկէն երեք հարիւր լիւրայի հասոյթ մը դոյացեր է եւ Կակոսեան Մանուկ պատուելին . . . դասատու կարգեր են Ձախձոր թաղի Սուրբ Փրկչեան վարժարանի . . . Մանուկ պատուելին մասնաւորապէս շնորհակալ կ'ըլլայ ընկերութեան գործադիր անդամներէն՝ Կայծակ Արամեանի, Մանուկ Ծառուկեանի եւ Կարապետ Վարդապետեանի » : Հոս կու տանք « Վահանեան ընկերութեան » ներքին պայմաններուն բնագրին պատճէնը .—

ՆԵՐՔԻՆ ՊԱՅՄԱՆ ՎԱՀԱՆԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԿԻՒՐԻՆՈՅ

« Որ հաստատեալ ի Բերա ի մէկ Օգոստոսի ամսոյ, 1863 թուականին, եւ այժմ վերակարգեալ նորոգ մեթոտի ի 21 Յուլիսի 1874, ի Բերիա : Յօդուած 1. Սոյն ընկերութիւնս ազատ տէրերն են ներքնոյ յիշատակեալ անձինք, եւ երբեք ուրիշներէ կախում չունի, բացի ի նոցանէ, որոնք որ ըստ պայմանի օրինաց գրում պայմանիւ յստակ ընկերութեանս կ'անդամակցին մեզ :

Յօդուած 2. Ընկերութեանս հիմնադիր տէրեր եւ գրամագլուխ հետեւեալք են :

Արապեան Մ. Մարտիրոս եւ իւր գրամագլուխ	Լիրա Օսմ. 50 5
Արապեան Մ. Մկրտիչ եւ իւր գրամագլուխ	» » 50 »
Գոչունեան Մ. Մարգար եւ իւր գրամագլուխ	» » 50 »
Զիլինկիրեան Մ. Սարգիս եւ իւր գրամագլուխ	» » 50 »
Թահմասեան Մ. Սենեքերիմ եւ իւր գրամագլուխ	» » 50 »
Մակարեան Աբարկոս եւ իւր գրամագլուխ	» » 40 »
Մարանեան Մանուկ եւ իւր գրամագլուխ	» » 60 »
	350 »

« Մինչեւ այս թիւ, թէ նուէրներէ եւ թէ շահեցմամբ դոյացեալ հասոյթ Լ. Օ. 100-էն վեց հարիւր տասն հատ Օսմ. Ոսկի է : $350 + 610 = 960$:

Ընդհանուր գումարը ընկերութեանս է 960 հատ Օսմ. հարիւրնոց լիրա :

Յօդուած 3. Ընկերութեանս գործատեղին եւ կեդրոնն է ի Բերա :

Յօդուած 4. Ընկերութեանս անդամք ամէն 15 օր մի անգամ ժողովք պիտի ընեն օրինաւորապէս, այն է քուէարկութեամբ մի Ատենապետ, մի Ատենադպիր, մի Գանձապահ ունենալով իւրեանց մէջերէն, յառաջդիմական տնօրէնութիւններ եւ գործոյս նպատակը տարածելու համար :

Յօդուած 5. Սոյն ընկերութեանս նպատակն է ի սկզբան անդ կիւրինոյ հայ եւ աղքատ մանկտոյն դաստիարակութիւն տալ եւ ըստ հարկին սովատանջ ատեն օգնել աղքատին՝ կեդրոնական ժողովոյն կամեցողութեան համեմատ եւ սոյն նպատակ պէտքերու համար պէտք ըլլալիք ծախքերը վերոյիշեալ դրամագլխոյն եկամուտովը պիտի հոգացուի եւ երբեք ընկերութեանս դրամագլուխը պիտի դպցուի, եթէ դպրոցի տնօրէնութեան մասին դրամագլխին եկամուտը չբաւէ, կէրի մնացեալը անձնապէս պիտի վճարուի, առանց դրամագլուխին դպչելու: Դրամագլխիս քանակութիւնը սոյն պայմանին մէջ յիշատակեալն է:

Յօդուած 6. Ատենապետին Ատենադպիրին եւ Գանձապահին պաշտօնավարութեան տեւողութիւնը մի տարի է. ի լրանալ տարւոյն կ'պարտին իրենց յանձնուած գործոց հաշիւ եւ հրաժարական տալ կեդրոնական ժողովոյս եւ քուէով նորերը պիտի ընտրուին մէջերնէս, նախորդք ալ վերընտրելի են:

Յօդուած 7. Հիմնադիր անդամներէն ոմանց տեղէն մեկնելու ատենին՝ իւրեանց փոխանորդք այն անձինք պիտի կարգեն, որոնք որ իրենց անձնական գործոյն ընդհանուր եւ ոչ մասնաւոր տեսուչ ըրած են, եթէ ոչ ընկերութեան անդամներէն մին, ուրիշ անձ եւ ուրիշ ազդ չկարելի փոխադրել իւր տեղը, փոխադրութեամբ ստացողն ալ իւր տեղ փոխադրուած անձին նկատմամբ անդորրադիր տալ կը պարտի կեդր. ժողովոյս. պաշտօնատէր անձինք որմէ Գանձապետ, ատենապետ եւ ատենադպիր իրենց պաշտօնին շարունակելու փոխանորդ միայն իրենց անձամբ գործոյն ընդհ. եւ ոչ մասնաւոր վերատեսուչը կարին կարգել. ի պակասել նորա կը պարտին պաշտօնէ հրաժարելով՝ ըստ պատշաճի նօթաներ տալ կեդր. ժողովոյ եւ հասարակ անդամի կարգին հետեւիլ:

Յօդուած 8. Կեդր. ժողովս ինչ որ օրինէ տնօրինէ՝ զայն պիտի արձանագրէ վաւերացմամբ, որուն մէջ թէ՛ մասնաւոր եւ թէ ընդհանուր պարագաներու պայմաններ գոր ինչ յաճախ կեդր. ժողովոյս արձանագրուին եւ վաւերացուին վերընդունելու են եւ սոյն պայմանագրութեան հետ համազօր ի գործ ածելու այն մասին:

Յօդուած 9. Ամէն ոք ընկերութեանս կրնան անդամակցիլ իբրեւ նոր անդամ, եթէ 50 հատ Օսմանեան 100-նոց ոսկիով ընկերութեանս վճարեն եւ իւրեանց բարոյականութեան եւ իղձերուն նկատմամբ կեդր. ժողովոյս մեծամասնութեան հաւանութիւնը ստանան: Մեզի անդամակցողները մեզի հետ միասին պիտի գործեն իբրեւ կեդր. ժողովոյս մէջ գործիս տնօրէնութեան մասին, եթէ անդամակցողը իբրեւ չկարէ գտնուիլ՝ կրնայ ըստ վերնում հասարակ անդամի փոխանորդ «խրկելու» կարգելու կանոնին հետեւիլ:

Յօդուած 10. Վահանեան ընկերութեան եօթը անդամոց մօտ ազգականք եթէ մեզ հետ անդամակցիլ կամին, ըստ վերոյ անդամակցութեան կանոնին համեմատ 50 Լիրա Օսմանեան ընկերութեանս տալով կրնան հիմնադիր անդամ ըլլալ, ամենոյն մասին մեզի հետ համազօր, եւ ազգականութեան ճիւղը, հիմնադիրին եղբորը, որդւոցը, թոռանցը, եղբորորդւոցը, եղբոր թոռանցմէ անդին չկար անցնիլ, ասկից հետոն հասարակ անդամակցողին կարգին են, եւ հիմնադիր անդամ եղողներուն կենաց ընթացքին կնքելու ատեն հանգուցելոյն տեղը սոյն ընկերութեան հիմնադիր տէր այն անձը կրնայ ըլլալ, որ հանգուցելոյն բոլոր ստացուածքին տիրողներուն մեծն է, որն է աւագ ժառանգորդը:

Յօդուած 11. Կեդր. ժողովոյս անդամք երբ տնօրէնութեամբ եւ երբ խնդրոյ մը մասին վիճին՝ եթէ քուէարկութեամբ թէ յայտ կերպիւ մեծամասնութեան համամիտ կարծիքը պիտի տրուի եւ ի գործ դրուի փոքրամասնութեամբ եւ անհատականի ձայն ունիցէ խնդրոյ լուծման մէջ խեղդամահ եւ անընդունելի պիտի ըլլայ, որ դէմ ըլլայ մեծամասնութեան ձայնին եւ կեդր. ժողովոյն կնքեալ պայմաններուն :

Յօդուած 12. Սոյն ընկերութեան բաժանման միմիայն դրամազուխնուս ճախողական պատահումն է, եթէ անդամ մեծազոյն մասը բաժնուելու յարմար դատեն, կարէ կեդր. անդամոցմէն մի անհատ բողոքել որեւիցէ զօրութեամբ եւ տիրել ընկերութեան իրաւուց եւ դրամազլխից ինչպէս կրօնական բաժանման իրաւունք :

Յօդուած 13. Ընկերութեան անդամներէն մին կրնայ կեդր. ժողովոյս պայմանագրած եւ խմբագրած ու կնքած որեւիցէ կանոններուն եւ ընկերութեան նպատակին հակառակ եղած, ներհակը տնօրինուած, որեւիցէ իրողութեան դէմ բողոքել պատշաճաւոր զօրութեամբ եւ ձուլել օրինաւոր նպատակը առանց մեծամասնութեան կարծեաց անսալու, յանուն հայրենասիրութեան եւ արդարութեան :

«Վիճաբանութիւն. սոյն պայմանագրութիւնը որ 13 յօդուածներէ կը բաղկանայ առ այժմ համանման եօթը օրինակ դրելով եւ կնքելով եօթն հիմնադիր անդամոցս կու տանք, այժմեան ուխտերնիս բարենպատակ տնօրէնութիւննիս մինչ ի նորոգութիւն տա ապահով եւ անսայթաք վիճակի մէջ թողելու եւ արդարութիւնը յառաջացնելու առթիւ ի խորոց սրտէ բարեսրտութիւն մաղթելով առ նախախնամութիւն, կը խնդրենք որ անդամուս բարեսրտութիւն եւ արդարամտութիւն պարզեւէ նպատակնուս եւ սոյն ընկերութեան յաջողութիւն չնորհէ յօգուտ ազգիս եւ հայրենեաց» :

ՍԵՆԵՔԵՐԻՄ Մ. ԹԱՀՄԱՍԵԱՆ, ԱՐԱՊԵԱՆ Մ. ՄԱՐՏԻՐՈՍ

Ատեմապետ	Ատեմադպիր	Գանձապետ
ՅԱՐԹ. ՄԱԿԱՐԵԱՆ	Մ. ԳՕԶՈՒՆԵԱՆ	Ս. Մ. ԶԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ
ՊՕՂՈՍ ԱՐԱՊԵԱՆ	ՄԱՆՈՒԿ ՄԱՐԱՆԵԱՆ	

Վահանեան ընկերութիւնը 1874-ին կը բանայ «Ղեւոնդեան ուսումնարանը, ուր կ'ուսանին 40 աշակերտներ, որոնց դասատուն է Պ. Աւետիս Պըթիկեան, վանեցի : Աւանդեալ դասերն են՝ Հասարակ ընթերցում, քերականութիւն, թուարանութիւն, աշխարհագրութիւն, տրամաբանութիւն, ճարտասանութիւն, տաճկերէն . . . քաղաքիս առաջին ուսումնարանը սա է, ուր աւելի քան 50 լիրա ծախս կ'ըլլայ, (Հայրենիք, Կ. Պոլիս 1878. 418) :

Ընկերութիւնը՝ 1875-ին, 80 լիրա ծախսելով խասպաղ թաղին մէջ պարտէզ մը կը զնէ, նպատակ ունենալով Ղեւոնդեանց անունով գիշերօթիկ վարժարան մը կառուցանել : Ծինութեան համար բաւական պատրաստութիւն կը տեսնուի : Բարձրագոյն Դոնէն հրովարտակ կը բերուի, շէնքին պէտք եղած ատաղձներուն մեծ մասը գնելով պարտէզին մէջ կ'ամբարուի : Պարտէզը գնուելէ վերջ, գիշերօթիկ անունով դպրոց մը կը բացուի վարձու տան մը մէջ՝ շինութենէ վերջ հոն փոխադրուելու համար : Սակայն տեղոյն մահմետական-

ները արդեւք կը յարուցանեն գիշերօթիկ վարժարանի շինութեան, որով կը յապաղի «գործը եւ ատաղձներէն մաս մը կը գողցուի», կը գրէ Մ. Սարգիս Ա. Մինասեան, (Աւետարեք Կ. Պոլիս 1876 էջ 150), տե՛ս նաեւ Հայրեմիք, 1877, թիւ 353: 1877-ին ընկերութեան դրամագլուխն էր 1000 օսմ. լիրա. (Հայրեմիք նոյն տեղը): Իսկ 1893-ին՝ լիրա. (Հոգոյար, Սերաստիա, 1913, թիւ 20):

1892-ին, Մարանեան եւ Արապեան կալուած մը գնելով Բաթումի մէջ՝ վրան հինգ մթերանոց երկու տուն կը շինեն, ի հաշիւ իրենց եւ Վահանեան ընկերութեան, հաւասարապէս ծախսելով: Նոյնպէս, Սամսոնի մէջ երկու տուն կը շինեն ընկերութեան հաշուոյն: Բարոյական անուան վրայ կալուածագիր հանել դժուարին ըլլալով, իրենց անձնական անուններուն վրայ արձանագրել կու տան Բաթումի եւ Սամսոնի շէնքերը, սակայն Կիւրինի առաջնորդարանին ալ կը տեղեկագրեն եւ ապահովագիր կը դրկեն, թէ Բաթումի մէջ իրենց անուամբ շինուած շէնքերու կէսը եւ Սամսոնի տունները՝ ամբողջովին Կիւրինի սոց. վարժարաններուն կը պատկանին: 1894-ին կը սկսին վարձու տրուիլ յիշեալ կալուածները եւ մինչեւ 1898 գոյացած վարձքը կը գոցէ ընկերութեան համար եղած 500 լիրայի փոխառութիւնը: 1899—1910 շէնքերու հասոյթը նպաստած է Կիւրինի վարժարաններուն՝ տարեկան 60—66 ոսկիով: 1911—13 նպաստ չեն տուած: Մարանեան հաւանած է նպաստ դրկել, բայց Արապեանի ժառանգորդները հօրենական ժառանգութիւն համարելով ուղած են իւրացնել ազգային կալուածները: (Հոգոյար, Անդ):

1909-ին Կիւրինցի մը, Յարութիւն Ռափայէլեան, ընկերութեան դրամագլուխը 25,000 օսմ. լիրայի բարձրացած կը համարի եւ կը պահանջէ որ գոնէ տարեկան եկամուտները յատկացուին Կիւրինի սովեալներուն եւ դպրոցներուն. (Մանգումէի Էփեար, Կ. Պոլիս, 1909, թիւ 4620. Տես նաեւ Ժամանակ, 1919, թիւ 3615):

2. Անճնուէր ընկերութիւն, հիմնուած 1868—9-ին:

Կը յիշուի 1869 Փետր. 20-ին, հետեւաբար հիմնուելու թուականը կըրնայ նկատուիլ 1868. .9: Պոլսոյ Փունջ Թերթը կը գրէ 1869 Փետր. 20-ին, «Կիւրին, Տերեմտէ, Մանճըլըս, Տիվրիկ եւ իր մօտակայ գիւղերն ալ Անճնուէր ընկերութեան ճիւղեր հաստատուելու եւ շատ դասագիրք եւ օրագիր դրկել են» (Փունջ, Կ. Պ. 1869 թիւ 261: Տես նաեւ Մամուլ, Կ. Պ. 1869, էջ 19):

3. Հայրեմասիաց ընկերութիւն, 1872:

Հիմնած են Այնթէպի մէջ բնակող երիտասարդ Կիւրինցիները, որոնք իրենց ընկերութեան դրամով «Կիւրինի մայր եկեղեցւոյ վարժարանի ամառի մնացած վերնաշարկին մէկ մասը վերանորոգելով, 40 աղոց համար ցերեկօթիկ Արամեան վարժարանը բացաւ ընդ դասատուութեամբ Ուշատուր պատուելի Փանոսեանի»: (Հայրեմիք, 1877, թիւ 376):

Ուրիշ թղթակից մը՝ լրացնելով վերոյիշեալ տեղեկութիւնը, կը ճշդէ թէ ընկերութեան հիմնադիրները 7 հոգի են եւ Արամեան վարժարանը բացած են 1877 Յուլիս 20-ին՝ ունենալով 5 տարուան ընթացք մը, ուր կ'ուսուցուին Հայերէն ընթերցում, քերականութիւն, ազգային պատմութիւն, քրիստոնէական, թուրքարանութիւն եւ երաժշտութիւն», (Հայրեմիք, 1878, թիւ 418): Ընկերութիւնը 1888-ին դեռ կանգուն էր եւ ծախսած 100 մէճիտ, (Հայրեմիք 1880, թիւ 615):

4. Սիրալիք ընկերութիւն. 1873—4 :

Կ'ըսուի թէ հիմնուած է 1882-էն 8 կամ 9 տարի առաջ : Ունեցած է իր պաշտպանութեան տակ Մեսրոպեան անունով դպրոց մը : Ահա այս մասին Սարգիս Խումբազեանի Կիւրիինէն տուած տեղեկութիւնը . «Մեսրոպեան վարժարան մը յիշեցի, որ այժմ անուանական է եւեթ եւ անձնական կրից զոհուած : Այս նուիրական յարկը 150-ի չափ հայ մանկտւոյն ազգ . վարժարանն էր, որ կը հոգացուէր 8—9 տարի առաջ կազմուած Սիրալիք ընկերութեան ծախիւք եւ վերջին տարիներս սկսած էր տակաւ առ տակաւ բարեկարգուիլ եւ յառաջդիմել, սակայն, թաղիս Զախճոր եկեղեցւոյն վերաշինութեան պատճառաւ, յիշեալ ընկերութեան անդամոց մէջ ծագած անհամաձայնութեան շնորհիւ դժբխտբար գոցուեցաւ», (Մասիս, 1882, թիւ 3242) :

5. Լուսաւորչեան քանգարանի ընկերութիւն. 1873—4 :

Ընկերութեան հիմնումի թուականը անծանօթ է . հաւանական կը համարինք 1873 : Սարգիս Մինասեան, Կիւրիինէն 1876 Փետր. 28-ին կ'իմացնէ թէ Կիւրիինի Խասպաղ թաղին մէջ բացուած է Լուսաւորչեան անուան քանգարանը որ ունի 45 անդամ : Թանգարանին մէջ ոչ միայն լրագիր կը կարդան, այլ եւ ուսմունք կը սորվին : Թանգարանի դպրոցին դասատուն է Յակոբ վարժապետ Ժամկոչեան, եւ աշակերտաց թիւն է 65 . (Աւետարեք, Կ. Պ. 1876, էջ 150) : Նոյն թղթակիցը 1878 Մարտ 2-ին ալ կը գրէ «Խասպաղ թաղի Լուսաւորչեան թանգարանի ընկերութեան վարժարանը կանոնաւոր⁽¹⁾ չըլլալուն՝ այժմ գոցուեցաւ» (Հայրենիք, 1878, թիւ 418) :

Ընկերութեան ատենապետ եղած է Սարգիս Մինասեան : 1881-ին Գործ. Ժողովը կը կազմէին՝ Յակոբ Ժամկոչեան եւ Կարապետ Խրիտեան, (Մանգ. էփեքար, 1882, թիւ 4663) :

6. Պարթեւեան ընկերութիւն, 1878-ին :

Կը յիշուի 1878-ին, բայց հաւանօրէն աւելի հին է անոր հիմնարկութիւնը : Հայրենիքի թղթակիցը կը գրէ «Էօրէն թաղը Պարթեւեան անուն ընկերութիւն մը հաստատած է, շնորհիւ Յ. էֆ. Աճեմեանի եւ Նահապետ աղա Նահապետեանի : 100 լիրայի մօտ ստակ ունի : Նպատակը նոյն թաղի տղայոց կրթութիւնն է . (Հայրենիք, 1878, թիւ 418) :

7. Արշակունեաց ընկերութիւն 1879-ին :

Զախճոր թաղի 18—20 պատանիներ ու երիտասարդներ, 1879-ին կը հիմնեն Արշակունեաց ընկերութիւնը՝ փափաքելով թանգարան մը եւ կրթարան մը կանգնել . (Թերմիւմանը էփեքար, Կ. Պ., թիւ 1160) :

8. Ուսումնասիրաց Ընկերութիւն, 1880 :

Թղթակից մը 1880-ի Յունիս 3-ին կ'իմացնէ թէ Կիւրիին մայր եկեղեցւոյ վերնաշարկին մէջ եղած դպրոց մը «Ուսումնասիրաց Ընկերութեան Խնամատարութեան ներքեւ կը գտնուի», (Հայրենիք, 1880, թիւ 615) :

9. Կրթական Միութիւն, 1881 :

Այս անունով միութիւն մը կը յիշուի 1881 Դեկտեմբերին, որու կազմութեան նախաձեռնողները եղած են Արապեան Պետրոս եւ Պօղոս, որոնք, միացած Մկրտիչ Պարոնեանի հետ, բացած են վարժարան մը՝ «Վարժարան

(1) Օրինաւոր, այսինքն՝ արտօնեալ չըլլալուն՝ իշխանութիւնները գոցած են գայն :

կրթական միութեան» անունով, ուր պիտի կրթուին հարուստ եւ աղքատ մանուկներ՝ սահմանեալ թիւով. (Մասիս, 1881, թիւ 3064): Վարժարանը յետոյ կը կոչուի նաեւ Արապեան-Պարոնեան վարժարան. (Մասիս, 1882, թ. 3242):

10. Ընկերութիւն. 1883—1884:

Կիւրիինի Էօրէն թաղը երկուք է, վերի եւ վարի Էօրէն: Այս թաղին մէջ 1888-էն «մի քանի տարի առաջ չափահաս եւ կարող մարդիկ ի մի վայր խումբուելով ձեռնարկած են մի Ընկերութիւն կազմել եւ թաղին ազգայիններէն . . . նուէր առնուլ, որպէսզի ընկերութիւնը պատրաստ մի դրամադուրի ունենալով՝ կարողանայ . . . հայ մանուկին դաստիարակութեան նուիրուիլ եւ մէն մի աշակերտ ձրիաբար երթեկէ վարժարան . . . այս բարի նպատակաւ հաւաքած են 80 ոսկի» (Փունջ, Կ. Պ., 1888): Թղթակիցը չէ տուած ընկերութեան անունը, որուն հիմնարկութեան թուականը կրնանք համարիլ իբր 1883—1884:

11. Սիրալիք ընկերութիւն, 1883—1885:

Այս ընկերութիւնը Կիւրիինի Ձախձոր թաղի մէջ հիմնուած է: Հիմնարկութեան տարուոյ համար կ'ըսուի 1889-ին՝ «քանի մը տարիէ ի վեր հիմնուած», (Փունջ, 1890, թիւ 2186): Ընկերութիւնս վերակազմութեամբ նոր կեանքի կոչուած է, թէ հինը շատոնց մարած ըլլալով՝ նոր հիմնադրութիւն մը ունեցած է: Ոչ մէկ լուսարանութիւն կը դտնենք այս վերջին տեղեկատուութեան մէջ:

12. Ուսումնասիրաց ընկերութիւն . . . 1907—1915:

Հիմնած են Ամերիկայի նոյն Կիւրիինցիները, որոնք 1915-ին 430 տուար կը նուիրեն հայ դաղթականներուն. (Արարատ, 1925, էջ 817):

13. . . . Ընկերութիւն, 1910—1911:

Պոլսոյ Ժամանակ թերթը կը գրէ 1911-ին. «Կիւրիինի Գարա-Թեփէ թաղին մէջ երեսուներկու անդամներով գիշերային դպրոց մը բացուած է, ուր օգտակար գիտելիքներ կ'աւանդուին զարգացեալներուն: «Ընկերութեան անդամակցելու հական պայմանն է մաքուր բարոյական եւ պարկեշտ կեանք, եւ մասնաւորաբար ոգելից ըմպելի չգործածելը» (Ժամանակ, 1911, թիւ 743): Դժբախտաբար լուծ է ընկերութեան անունը:

14. . . . Միութիւն, 1914:

Կիւրիինի մէջ Իտատիի համազօր բարձրագոյն վարժարան մը բանալու համար, 1914-ին սկիզբը միութիւն մը կը կազմուի որուն ծրագիր կանոնագիրը Ազգային վարչութիւնը պատրաստած էր. (Ժամանակ, 1911, թիւ 1713): Զ'ըսուիր սակայն թէ ինչ էր միութեան յորջորջումը:

15. Կիրիմի հայրենակցական միութիւն. 1920:

Կազմուած է Պոլիս, 1920-ի Մայիսին: Առժամեայ վարչութեան կազմն է Վ. Զէյթունցեան, Սիմոն Թէրճէնեան, Վ. Գարայեան. (Տեղեկագիր Հայրեն. Միութեանց, Կ. Պ. 1921, էջ 4, 14), տես նաեւ Ժողովուրդի Զայն, 1921, թիւ 810):

16. Կիւրինի Հայրենակցական Միութիւն 1929 :

Թղթակիցը կը գրէ. «Կիւրինցի քանի մը հայրենակիցներ, զգալով կազմակերպութեան պահանջը՝ դադարաւորի փոխանակութիւն ունեցանք: Յետոյ 28 անդամուհիներէ բաղկացեալ մեր անդրանիկ նիստը դումարուեցաւ, միաձայնութեամբ որոշեցինք կազմել Կիւրինի Հայրենակական Միութիւնը, որու գլխաւոր նպատակները պիտի ըլլան. 1) Վառ պահել ազգային ոգին եւ հայրենիքի աւանդութիւնները. 2) Բոլոր կարելի միջոցներով պայքարել այլասերման դէմ... 3) Փոխադարձ նիւթական եւ բարոյական օժանդակութիւն» (Յառաջ, Փարիզ, 1929 Յուլ. 2): Ծուտով կ'ունենայ իր կանոնադիրքը: Առժամեայ վարչութեան անդամներէն է Թադէոս Մինասեան: Միութիւնը կը կազմուի Լիոնի մէջ (Ռոն, Տրանսա) :

Հ. ԵՓՐԵՄ ՊՕՂՈՍԵԱՆ

«Պատմութիւն Հայ Մշակութային Ընկերութիւններու»

Հտ. Բ., էջ 263-273: Վիեննա, 1963: